

ÁRAMLIK

Villányi László: *A várakozás otthona*. Válogatott és új versek

Évekkel ezelőtt, a *Parnasszus* folyóirat Villányi László költészetét középpontba helyező lapszámában egyetlen versről, *A folyó* címűről gondolkodtam el. A választásom részben ösztönszerű volt, bár már akkor is feltűnt, mintegy sejtésként, hogy a mű központi motívuma mennyire szervesen kötődik az életmű egészéhez – tematikusan, de poétikai szempontból is.

A várakozás otthona című, válogatott és új verseket tartalmazó,¹ majd négyszáz oldalas kötetet végigolvasva gyanúm bizonyossággá erősödött. Az életműnek több olyan motívuma van, amelyek jól észlelhető ismétlődési mintázatot rajzolnak ki, és nagy biztonsággal, tudatossággal szervezik a szöveggörpust, ilyenek például a városok-terek, a lányok-nők vagy a kötetcímben is fölvetett várakozás.² Mindenképpen ilyen, a kötetet egybefogó jelölőlánc azonban a víz is, illetve a hozzá kapcsolódó fogalmi mező: a tó, a folyó, avagy éppen séggel a rajta átívelő híd. A legelső versben, *A polgár esti meditációjában* azonnal elénk kerül, a költeményt záró sorokban: „Ott az utca végéről elindulva könnyedén dobunk az érkező és az általunk keletkező körök közepébe, magabiztosan követve a sodrásban szétáradó hullámzást. / Ott az ember el tudja képzelni a várható következményeket, s észreveszi, ha visszafelé mozdulnak a folyók.” (7.) Az „ott” az otthonra, a városra vonatkozik, amelyben magától értetődően mozog a beszélő, amely nem pusztán „ismerős”, de a zsigereiben, érzekeiben lakozik, és ő benne, ezért együtt él és együtt érez vele. A „sodrásban szétáradó hullámzás” és a folyó mozdulatainak észlelése a létezés idejének természetére is utal, amely aztán a teljes kötet szemléletére és működésmódjára jellemző lesz: az egy mástól nem elválasztható egységek, a víz-termeszet mint összefüggésrend egyfelől, a hullám- és fodrozódás-poétika mint szövegalkotó módszer – motívumok másként, más

¹ *A várakozás otthona* tehát nem „összegyűjtött versek”-kötet. A korábbi verseskötetek anyagát részben szelektálva, részben újrendezve, a kötetek sorrendjét követő módon adja közre. Csak egy példát említve: a *Mindenek előtt* című, 2020-as könyv 72 darab, külön címmel ellátott költeményt tartalmaz két ciklusban (*nap mint nap; mondatai közé*). A mostani válogatásban ebből két ciklus lett: az említett kötetcímmel megegyező *mindenek előtt*, amely azonban a korábbi verscímekeket elhagyva, a műveket egymás után, csillaggal elválasztva, egy nagy kompozíció részeként közli; illetve a *mondatai közé* ciklus, amely mindössze 8 verset vesz át a kötetből 25-ből. Jelentős rostálásnak vagyunk hát tanúi.

² Utóbbinak meggyőző és alapos elemzését adja Sebestyén Ádám a kötetéről írott recenziójában (*Élethosszig tartó ámulatok, Ambroozia, 2024/6*).

Kalligram Kiadó
Budapest, 2024
392 oldal, 3990 Ft

kontextusban, módosuló jelentésárnyalatokkal történő újra játékba hozása – másfelől. Az „és észreveszi, ha visszafelé mozdulnak a folyók” sorban lényeges a megfigyelés, az észlelés pillanata – a verscímmel is összefüggésben a Villányi-lírában van valamiféle meditativitás, figyelemkoncentráció, az apró, mindennapi részletek észlelése és a létezés lényegi mozzanataként történő költői megteremtése, belemerülés az egyszerű momentumokba, észleletekbe. A folyók itt visszafelé mozdulnak, nem visszafelé folynak: egy pillanatra a változásban (*A folyó* című versben majd módosulva tér ez a képzet vissza: „amint a hegynek fölfelé zúdul a folyó” [327.]).

Nem elemzem végig a kötet vizekre vonatkozó összes utalását, részletét – valóban rengeteg ilyen van –, de néhány költeményen és szöveghelyen keresztül igyekszem megmutatni a Villányi-líra egy általam fontosnak vélt irányvonalát, az általános működésmódra is érvényes belátásokkal. Különálló ciklust olvasunk *Folyótól folyóig* címmel (amely az azonos című, 2014-es könyv nyomán állt össze), amelynek nagyszerű záró darabjában – *A rejtélyes árny* – a gyermekkori múlt árnya úgy tűnik föl, „mint a sűrű gém röpte a folyó sodrására vetülve”, s ami „a maga számára is valamiféle rejtélyes árnyként, / más-más térben, különböző időkben ott maradt”. A vers izgalmasan alakuló szintaxisa miatt valójában sejthető, hogy itt az időben újra előbukkanó régi én(ek)ről van szó, amely(ek) folytonosságban, mondhatjuk úgy is, párbeszédben, érzék-találkozásban áll(nak) a jelenkori én(ek) természetével: „mostani érje / így marad és tűnik el, hogy valaki beleütközzön / majd évtizedek múltán” (259.). E költemény (is) kicsinyítő tükre a teljes életmű gondolati-poétikai lényegének: az emlék, az önazonosság annyira tűnékeny az idő múlásában, amennyire kézzelfoghatóan jelenvaló és erőteljes az érzékletben. A gém röptének árnya a sodródó folyó tükrében finoman kimunkált, ám rendkívül hatásos, vizualitásában nagyon pontos kép, ugyanakkor markáns létmetafora is. Itt van helye megjegyezni, hogy Villányi László poétikája tulajdonképpen mentes a képzavarok használatától: az egyik olyan költőnk ő, aki képes arra, hogy alapvetően egyszerű nyelvi szerkezetű képekből építsen föl igencsak összetett és rétegzett jelentésegységeket. Nála a sűrűsödést nem a körmönfont stíluselemek, súlyos hapaxok, különös metaforák és hasonlatok eredményezik, hanem az elmélyült képzettársítások, a hétköznapi észleletek egymás mellé helyezése és viszonyba állítása, amely finom technikát valójában nagyon nem egyszerű utánacsínálni.

A *mondatai közé* ciklus nyitóversében (*Gyerekkora folyója*) például a lírai alapszituáció nem az, hogy valaki természeti képekben emlékszik gyermekkorára („az ártér felől érkező varjú / vagy héja hangját”, „a feje fölött szálló tizenegy hattyú szárnycsapásait”, „a citromsármány hatalmas csapatának / röptét”, „bársonyvirág”, „sarkantyúvirág”, „az égőszerelem magvai” stb.), hanem az, hogy az egyszerű, de pontos képekben megérezkített természetet valaki „versébe engedi”, „mondatai közé ülteti” (innen egyébként a cikluscím is). Akár sajátos módon önmagát biztatja a versbeszélő, akár másvalakit – „ne törődjön velem”, „ne szégyellje”, „ne feledje” –, a felszólítások arra vonatkoznak, hogy meg merje írni, s az írásban megteremteni azt a képzetes teret, amely valamiképpen a múltnak is nevezhető konstrukció néhány részletéből áll, s az aktuális ének, az identitásnak szerves eleme. Nem harsány meta-poétikus gesztusa ez valójában, pusztán a megírásban személyes tétet rezonáló író kételyteli gesztusa („versébe engedje-e”). A zárlat amennyire egy hétköznapi nevezhető tapasztalás rögzítésébe fut ki, annyira kap mégis kellő többlet-reteget a folyóban úszás képe, pontosabban a folyó megszemélyesítése, tanítóvá avatása: „s ne feledje a hajdani nyarat, a vízben gázolva / ijedt élvezettel hogyan rugaszkodott el, ha mély / gödörhöz ért, miként tanította úszni gyerekkora folyója” (317.).

Platón *Kratülosz* című dialógusában Szókratész – egyébként az ősisitenek, Rhea és Kronosz nevének etimológiai magyarázatát kutatva (a „folyni”, illetve „forrás” szavak ógörög megfelelőjére utalva) – idézi a Hérakleitosznak tulajdonított, szinte közhelyszerűen ismertté vált sorokat: „Hiszen Hérakleitosz azt mondja, hogy »minden mozog és semmi

sem áll«, meg aztán a folyónak áramlásával hasonlítva össze a létezést, azt mondja, hogy »nem léphetsz kétszer ugyanabba a folyóba« (Szabó Árpád fordítása). Azt gondolom, hogy Villányi László költészete mély rokonságban van a létezést a minden áramlásával összekapcsoló hérakleitoszi gondolattal, s hogy a víznek, vizeknek ebben a költészetben, nem feltétlenül spirituális módon, de van valamilyen eredendő ontológiai tartalma. A bölcséleti líra nehézkedése nélkül, az élet alapvető élményeinek, tapasztalásainak megjelenítésével mutat meg valamit abból, hogy az emlékek felidőzésében, az emlékezésben, a dolgok ismétlődő újratereztetésével a folyó paradoxonával találkozunk: hogy a folyó egy, mégsem ugyanaz; nem ugyanúgy az; nem önazonosan ismétlődik, s nem ugyanúgy vesz körül. Ki-kimerevítünk az életből tartamokat, emlékeket, történeket, megfigyeléseket: képeket, akár egy-egy költeményben, de ezek továbbáramlanak, újabb képeket vesznek föl, megőrizve valamit magukból, de újjá is alakulva folyton az énben, a földidőzében.

A kifejezetten rövid verseket tartalmazó *van megint* ciklusban olvasható *Tó* című vers sajátos felütésében elutasít valamit, de épp ezzel vonja be természetesen a kérdéskört a műbe: „Hiába kérdezel a végső dolgokról” (356.). Az olvasói elvárás ilyenkor az, hogy a költemény mégiscsak fog mondani valamit ama végső dolgokról. Sebestyén Ádám már említett kritikájában írja: „A vers inntól kezdve a kerti tavat látogató madarakról, nyíló virágokról, óceánokban, a Himalája patakjában és a Rába töltésén talált kavicsokról szól, egy idilli környezet változatos pillanatképeit sorakoztatva fel. [...] Ami érdekes, hogy az eredeti kérdés mintha teljesen feledésbe merülne a vers végére. Ebben az esetben nem alaptalan a feltételezés, hogy a kert megkapó pillanatképei közvetett módon mégiscsak választ adnak: a végső dolgok tudása a mindennapok lehető legteljesebb megélésében rejlik, ami annyit jelent, hogy észre kell vennünk az élet apró örömeiben a teljességet.”³ Számomra – eddigi gondolatmenetem szempontjából – az az érdekes a műben, hogy ezúttal éppenséggel nem egy áramló vízfolyás, hanem egy állóvíz áll a középpontjában. Ugyanakkor a líra logikája, mint a következő idézetből – amely a mű második fele – kiderül majd, mégiscsak magában foglalja a főntebb ecsetelt dialektikus szemléletmódot: „látod ide költöttem / az óceánban / a Himalája patakjában / a Rába töltésén talált kavicsokat / a követ az Adriából / lehet ezen pihent meg / apály idején / a tóból mélyrepülésben / kortyintó fecske / valamelyik szépségimádó óse” (357.). A tó – mint ahogyan a *Tó* című vers is – tartalmazza, magába fogja más vizek tapasztalatát a különböző kövek nyomaiban, amely kövek azonban már nem pontosan azok, amelyek az óceánban, patakban, folyóban voltak. Mint ahogyan a tó fölött repkedő fecske is (játszi) mása, nem önazonos ismétlése egy korábbinak. Látjuk, hogy a költemény valóban alapvetően természet- és emlékleírás, mint ahogyan a *Gyerekkora folyója* is az volt – ám míg a korábbiiban az írásra vonatkozó kontextus, úgy jelen esetben a „végső dolgok”-ra irányuló kérdés téríti el a megérezkített élményt más gondolati tájékokra is. Ám a jelentésrétegződést nem közvetlen bölcséleti módon végzi el, hanem a képek, jelenségek finom egymás mellé helyezésével, kölcsönhatásba léptetésével. Jelen esetben a mostani tóba áthelyezett adriai kövön egykor megpihenő fecske és a mostani tó vizéből ivó madár közötti kapcsolat megteremtésével. A „Hiába kérdezel a végső dolgokról” nyitó sor tartalmában jelzett hiábavalóság azért belátható, mert ez az áramlás-szemlélet épp a „végső” jelleget, a teleologikumot nem foglalja magában – miközben mégis ajánl valamilyen formát a végső teljességre.

Ugyanezen ciklus korábbi darabja a *Most* című vers, amelyet teljes terjedelmében idézek, mert érdemes ebben is megfigyelni a hétköznapi emlékfelidőzésben ott rejlő dialektikus mozgást: „Váltig most van a volt / édesanyám gondosan / oldalra fésűli hajamat / haragos apám arca / elmarad a karácsony / egyedül utazom / egy éjszakai vonaton / összetolt székeken ébredek / olvasom a vágyott szavakat / kilyukad a biciklim kereke /

³ Sebestyén, i. m.

gólpasszt adok fiainnak / a Rábából a Vérkébe / onnan Dunába lépek / néhány tempóval / átúszom az Adriába / voltam akárhány perce / éppen most van megint” (354–355.). Az idő az, ami a fentiekhez hasonló módon folyik ebben a műben, a „volt” nem önazonos megismétlődése, jelenvalóvá válása történik a „most”-ban. Nem esetleges ugyanakkor, hogy a vers végén ismét hangsúlyos pozícióban szerepel az úszás és a vizek, ami már a terek közötti mozgást is lehetővé teszi az emlékfolyásban – szinte már párhuzamos idősíkok egyszerre megélése-szemlélése megy végbe. Lényeges, hogy e szövegben is, mint már korábban is láttuk, a jelenvaló érzékelésben történik meg valami más. Nem pusztá felidézés ez, hanem újra átélés – „éppen most van megint”.

A *Hetvenévesen* című, Villányira nem jellemzően még akár gyorsabb ritmusúnak is mondható, rövidebb sorokból álló, laza összecsengéseket is megengedő elégikus költemény zárja – méltóképpen – a kötetet. A mű ismét emlékek tára, ezúttal az életút egészének néhány lényegesnek látszó pillanatát ragadva meg. Lényegest mondok, ugyanakkor ezek a pillanatok eleinte tulajdonképpen a mindennapi ártatlanságukkal tüntetnek: „gyík szalad át biciklim előtt, / összehordok egy kertnyi szénaitlatot / fürödni látom a barátposztát / sikló keresztetzi úszásomat” (373.). Maga az emlékpillanat nem *jelentős*, de amihez tapad, az *lényeges*. Aztán vannak jelentős mondatok is: „megint hátország lett / édesanyám szülővárosa” – Beregszász. A nem önazonos, de mégiscsak megismétlődése, újra megtörténte valaminek, utalva az orosz–ukrán háború árnyára. Hogy a rá következő sorokban megint csak egy ártatlan ismétlésről olvassunk, amelyben a vágy immár valaminek újra megtörténtére irányul, hogy aztán – dialektika – ismét felbukkanjon az árny: „a kerítés mellé ültetem / a sarkantyúka magvait / mint beregszászi / nagyszüleim kertjében / úgy nyílnak / májustól novemberig / nem szabadulunk / a Rettegett árnyékától // ahogyan elmúlik a fájdalom / két éticsiga fénylő teste / olyan lassan közelít / s tapad egymáshoz” (373–374.). Rendkívül finom, érzékeny – ám korántsem törékeny – szerkezetű lírát olvasunk most, amelyben az éticsiga kép, kapcsolódva a megelőző kerti szcenikához, ezúttal nem pusztá áthallásos leírásként, hanem sallangoktól mentes, nem hivalkodó, ám nagy erejű és megrázó hasonlatként áll ellőttünk.

Átugorva néhány szakaszt, rátérek a költemény végére, amelyben először egy mértani pontosságú kontrasztív ismétlések alakzattal találkozunk: „júniusban / átöleljük egymást barátommal / ravatalánál beszélék hozzá / szeptemberben” (375.). A megtapasztalt jelenlét érzéki teljességét (testi ölelés) a másik jelenlétének illuzórikus, részleges megteremtése váltja (a valakihez beszéd retorikája). Majd elérkezünk a mű – egyben a könyv – József Attila folyó-költészetét (*A Dunánál*) is lágyan játékba hívó zárlatához, s a legkevésbé sem véletlen, hogy újfent a vízsodrúshoz: „iránytűt kapok ajándékba / tűnődhetek / merre viszi majd / maréknyi voltomat a folyó // ha jobban megnézem / ezerfelé mutat / mi mindenén ámultam / hetven éven át” (uo.). Az alapvetően célirányos működésű iránytű szóródó jelzései, a múlt idejű kifejezéssel („voltom”) megteremtett jelenbéli ént a jövő felé áramoltató folyó pontos, további árnyalatokkal gazdagító leképezései a Villányi-életműben eddig ecsetelt világszemléletnek, vagy fogalmazzunk inkább hitelesebben úgy: létápasztalatnak.

A „maréknyi voltom” a folyóba szóródó hamvakat is földidéző szép kép, amely számomra ugyanakkor nem az elmúlástól dús – hanem azt üzeni, hogy porszerűként vagyunk jelen, pillanatainkkal, emlékeinkkel, jelenlétélményeinkkel, és szóródtunk, szóródunk mindig is szét a létezés folyamában.